

Tatar Çölü ve Tabiiyet

Naci Emre BORAN¹

Özet

Tatar Çölü'nün anti-kahramanı Drogo'nun kendi seçimleriyle ömrünü bir sınır karakolunda asker olarak geçirmesine sebep olan tabiiyetin nasıl kurulduğu ve işlediği bu metnin temel sorusudur. Amaç, önde gelen tabiiyet teorilerinin tartışılması ve böylece açığa çıkan kavramlarla metnin kendisine sadık kalan bir bakış geliştirmektir. İlk bölümde yapısalcılık ve sonrası dönemin öne çıkan düşünürlerinden Althusser ve Foucault'nun tabiiyet teorileri yapısalcılık eleştirisi ile serimlenmektedir. Ardından bu teorilere eleştiriler getiren Butler'ın yaklaşımı sunulmaktadır. Butler, Althusser'in çağırma ve Foucault'nun söylemsel oluşumlarının dışarıda bıraktığı özneyi aşan arzuyu açıklamaya çalışan bir psişe kavramı geliştirmektedir. İkinci bölümde metne odaklanılarak, kalenin psişik tabiiyetinin ikircikli işleyişi göstergeler yoluyla çözümlenerek tartışılmaktadır. Bu bölümde ilk olarak metindeki disiplinci söyleme yönetmelik ve parola göstergeleri aracılığıyla bakılmaktadır. Ardından tabiiyetin görünümüleri olarak metnin öne çıkan iki olgusu alışkanlık ve beklentiye odaklanılmaktadır. Alışkanlık, kalenin maddi göstergelerinin örnekleri üzerinden incelenmektedir. Sonuç bölümünde Drogo'nun kapıldığı beklenti hastalığı aldatıcı çöl göstergeleriyle tartışılmakta, bu yolla psişik tabiiyetin işleyişi ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Althusser, Foucault, Butler, tabiiyet, özne, iktidar, yapısalcılık, psişe, göstergeler, *Tatar Çölü*

The Desert of the Tartats and Subordination

Abstract

This paper mainly aims to understand how the subordination that causes Drogo, the anti-hero of *The Desert of the Tartats*, spend his life as a soldier in a border fortress through his own choices and how this subordination works. The purpose is to discuss the foremost subordination theories and form a perspective with the concepts this discussion reveals which is loyal to the text. In the first chapter subordination theories of Althusser and Foucault who are the prominent philosophers of structuralism and the period following structuralism are exposed through structuralism critics. Then Butler's critical approach on these theories is presented. Butler develops a concept of psyche which tries to explain the desire that transcends the subject who is excluded by Althusser's interpellation and Foucault's discursive formations. In the second chapter the ambivalent mechanism of the psychic subordination of the fortress is analysed through signs and discussed focusing on the text. In this chapter firstly the disciplinary discourse of the text is reviewed with the help of regulation and watchword signs. The inhabitant expectation which are two prominent concepts of the text are focused on as the appearances of the subordination. Habit is analysed through the examples of the material signs of the fortress. In the conclusion the expectation disease of Drogo is discussed through decisive desert signs and thus the mechanism of the psychic subordination is tried to be revealed.

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü. Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi, naciemreboran@gmail.com

Key Words: Althusser, Foucault, Butler, subordination, subject, power, structuralism, psyche, signs, *The Desert of the Tartars*.

Giriş

Bastiani Kalesi'nin Giovanni Drogo üzerinde kurduğu tabiiyetin göstergesi Tatar Çölü'dür. Çöl, anlamın görünüp kaybolduğu, kaybolurken lekelenildiği yokluktur: "Bu öyle bir labirent ki bunda ne tırmanılacak merdivenler, ne zorlanacak kapılar, ne insanı yorgunluktan bitkin düşürecek sonsuz koridorlar, ne de birden bire önüne çıkan duvarlar var"³. Tabiiyetin maddi gerçekliği Drogo'nun askerlik görevine çağrıldığı Kale'de yaşanır. Drogo, Kale'deki zamanın birbirini izleyen şimdiki anlardan oluştuğunun ve kendisinin o anlardan her birinde farklı bir insan olduğunun farkındadır.⁴ Fakat bu farkındalık Drogo'nun Kale'nin tabiiyetinden kurtulması için yeterli değildir.

Bu metin, Butler'ın tabiiyet analizi önerisi⁵ rehberliğinde, *Tatar Çölü*'nün anti-kahramanı Drogo'nun asker kimliğini edindiği iktidarın maddi işleyişini Althusser ve Foucault'nun yaklaşımlarının izinden giderek inceleyecektir. Ardından ideolojik çağırmanın başarısız olduğu, öznelişmenin sınırlarında söylemsel talebi aşan 'psişe'ye Butler'ın gözünden bakarak, psişik tabiiyetin görünümüne göstergelerle uzanmaya çalışacaktır.

Başarılabilirdiği ölçüde Drogo'nun arayışı Nietzscheci araştırmanın gerekçesiyle yönlendirilecektir: Doğa yasaları, adalet ya da hakikat arayarak nasıl yaşadığımız, bu tür yasa, adalet ya da hakikatin doğasından çok daha fazla öneme sahiptir. Kişinin hakikatin aranması sırasında ne yaptığına ilişkin etik ve politik sorular, hakikatin varoluşuna dair epistemolojik sorudan daha önemlidir.⁶

Yapısalcı Marksist Althusser'in Tabiiyeti

Marx'ın *Kapital*'ini diğer eserlerinden bir epistemolojik kopuş olarak görerek çalışmalarında temel alan Althusser, "İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları" makalesinde tabiiyet ve özneye dair açılımların bulunduğu ideoloji ve çağırma kavramlarını ortaya koyar. Bu makale üzerinden Althusser'in ideoloji ve çağırma kavramlarını nasıl inşa ettiği ve oluşturduğu tabiiyet teorisi tartışılacaktır.

Marksist iktisadi yaklaşımın temelindeki "her toplumsal formasyonun egemen üretim tarzından kaynaklandığı" savından hareketle başladığı makalesinde Althusser, üretim biçiminin kendini yeniden üretmesinin koşullarına odaklanır. Emek-gücünün yeniden üretimi için ücret ve işbölümünün gerektirdiği teknik nitelikler yeterli değildir. Toplumsal iş bölümünü ayakta tutmaya yarayan vicdan, görgü, ahlak vb. kurallarının başka bir deyişle egemen sınıfın yerleştiği düzenin kurallarına tabiiyetin yeniden-üretilmesi gerekir. Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi devlet ve devletin ideolojik aygıtları yoluyla gerçekleştirilir.

Devlet, yönetici sınıfın "hukuk-üstü" iktidarındır. Althusser, Marksist devlet teorisine devletin baskı aygıtından farklı konumlanan devletin ideolojik aygıtlarını ekler. Devletin baskı aygıtının (hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapishaneler) işleyişinde "zor kullanma" öne çıkarken,

² Dino Buzzati, *Tatar Çölü*, Çev: Hülya Tufan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

³ Jorge Lois Borges, "İki Kral ve İki Labirent", *Alef*, Çev: Fatih Özgüven, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 126.

⁴ Alberto Manguel, "Tatar Çölü", *Okumalar Okuması*, Çev: Sevin Okyay, YKY, İstanbul, 2013, s. 153

⁵ Judith Butler, *İktidarın Psişik Yaşamı*, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul, 2005, s.35 içinde: Eleştirel bir tabiiyet analizi, (1) Düzenleyici iktidarın öznelere devamlılık, görünürlük ve mekân taleplerini sömürüp üreterek onları maduniyet içinde tutma biçimlerini açıklamayı; (2) Süreğin, görünür ve yerleşmiş olarak üretilmiş durumdaki özneye, her şeye rağmen, asimile edilemez bir artığın, öznelişmenin sınırlarını gösteren bir melankolinin musallat olduğunun farkında olmayı; (3) Failliğin nasıl olup da kendisini doğuran toplumsal kiplere basbayağı karşı koyabileceğini ya da onları dönüştürebileceğini gösteren şeyin, yani öznenin yinelenebilirliğinin bir izahını içerir.

⁶ Philip Goodchild, *Arzu Politikasına Giriş*, *Ayrıntı Yayınları*, İstanbul, 2005, s. 43.

DİA'lar (Dini, Öğretimsel, Aile, Hukuki, Siyasal, Sendikal, Haberleşme, Kültürel) ideoloji kullanarak işler. Bununla birlikte Althusser, devletin baskı aygıtlarının da kendilerini yeniden-üretebilmek için ideolojiyi kullanarak çeşitli değerleri ve pratikleri ürettiklerini de vurgular. Örneğin şiddet tekeline elinde tutan devletin aygıtı ordu mensupları, baskı görevlileri olarak “emretmek ve tartışmaya yer bırakmadan itaat ettirmeyi bilmek ve siyasal yöneticilerin belagatinin demagogjisini kullanabilmeyi” ideoloji yoluyla edinirler.

Althusser, ideolojiyi “bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı” olarak tanımlayarak Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki “katıksız yanılısama” değerlendirmesinden ayrılır. Her ideoloji, zorunlu olarak hayali çarpıtması içinde, var olan üretim ilişkilerini (ve onlardan türeyen öbür ilişkileri) değil, her şeyden önce bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini gösterir.⁷ Bu hayali ilişki maddi pratiklere dayanan bir varoluşa sahiptir. Althusser'in ayırıcı katkısı her şeyden önce maddi temel ile ideal ya da ideolojik üst yapı arasındaki geleneksel Marksist ayrımın varsaydığı ontolojik ikiliği alt etmektir. Althusser bunu ideolojik olanın maddiliğini iddia ederek yapar: “Bir ideoloji her zaman hem bir aygıtta, hem de aygıtın pratiğinde ya da pratiklerinde var olur. Bu varoluş maddidir”. Öznenin oluşumu, bu oluşum ritüeller yoluyla gerçekleştiği ve bu ritüeller “öznenin fikirlerini” maddileştirdiği ölçüde maddidir.⁸ Birey, tabi olduğu ideolojik aygıtın (okul, kilise, ordu) pratiklerine (öğretmene saygı, diz çöküp dua etme, emir-komuta zincirine uyma) katılarak özne olur ve ideolojiyi var eder. Özne kategorisi her ideolojinin kurucu kategorisiyse bu, her ideolojinin işlevinin somut bireyleri özne haline getirmek olmasındandır.⁹

İdeoloji bireyi çağırma ya da adlandırma yoluyla özneleştirir. Althusser, çağırmaı “Hey, siz oradaki!” şeklindeki polislin ya da bir başkasının seslenişi olarak hayal edilebilecek bir olayla örnekler. Birey bu çağırmaı dönüşüyle özne olmayı kabul etmiş olur. Althusser için başka şans da yoktur. Çocuk doğmadan Babanın-Adı'nı alır ve kendisi için önceden tanımlanmış bir kimlikle doğar. Althusser her ideolojinin biçim olarak aynı şekilde işlediğini söyleyerek Hıristiyan ideolojisinin işleyişini örnekler. Burada Babanın-Adı, Tanrının-Adı haline gelir. Tanrı tarafından adıyla çağrılan –adlandırılan- Musa, bu yolla “Özne'nin tabiiyetinde olan özne olduğunu tanır”. Kanıtı da Tanrı'nın emirlerine uyması ve halkını uydurmasıdır. Böylece çağırma, öznenin kendini tanımasını da gerçekleştirmiş olur.

Althusser, özne kavramının belirsizliğini açıklamak için bir başkasının tabiiyeti altındaki özne ile kendi eyleminin faili olan özne tanımlarını¹⁰ şu şekilde birleştirir: “Özne'nin emirlerine özgürce boyun eğsin, yani kendi tabiiyetinin eylem ve hareketlerini “tek başına tamamlasın” diye birey özgür özne olarak çağrılır. Tabiiyet altına alınmaları yoluyla ve tabiiyet altına alınmaları için vardır ancak özneler.” Böylece “kendilerine tanınan mevkileri dolduran birey-öznelerin vicdanlarında” yeniden-üretim garanti altına alınmış olur.

Yapısalcılık ve Sonrası: Althusser'den Foucault'ya

Althusser'in ideoloji ve çağırma kavramsallaştırmalarının kritiği için yaklaşımın dayandığı yapısalcı bakışa eğilmek gerekir. Yapısalcı yaklaşımın içinden geçerek eleştirel bir kopuş gerçekleştiren Foucault'nun dikkat çektiği noktalar da bu kritik için önemli olup, sonrasında eğilinilecek olan tabiiyet yaklaşımına giriş niteliği taşıyacaktır.

Yapısalcılık, önceki hâkim görüşlerdeki (varoluşçuluk, görüngübilim, Hegelci tarihselcilik) ana eğilim olan insan kültürünü öznel deneyimleme olarak incelemek yerine, insana kültürel,

⁷ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çev. Yusuf Alp-Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 54.

⁸ Judith Butler, *İktidarın Psikik Yaşamı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 117.

⁹ L. Althusser, A.g.k., s. 60

¹⁰ Fransızca ve İngilizcedeki sujet-subject terimi hem Türkçedeki özneyi hem de tabii olmayı imler.

yapısal özellikleri incelenecek bir “nesne” olarak bakmıştır. Yapısalcılığın ana niteliği, kültürel deneyimi meydana getirmiş üçlü bir yapıdır; bu yapıya göre, dışsal, nesnel bir gerçekliği gösteren ve içsel, öznel bir imgelemi belirten insani verilere ek olarak, sadece verili terimler arasındaki farklılaşmış ilişkilerden oluşan üçüncü bir simgesel boyut vardır.¹¹ Bu üçlü işleyiş aracılığıyla yapısalcılık, dilin ve dolayısıyla aklın işleyişinin temel ve evrensel yapısının düzenini ortaya çıkarmak suretiyle, tüm toplumsal-kültürel kurumların ve geleneklerin altında yatan değişmeyen şeyi keşfetmeye çalışır. Bu, bütün tarihsel dönem ve farklı toplumsal-kültürel oluşumların altında yatan tek bir işleyiş mantığı olduğunu düşünmek demektir. Burada bu işleyiş mantığı, aklın işleyiş mantığı olarak düşünülür.¹²

Althusser, teorik çalışmalarının Marksist kanadını *Kapital* üzerinden inşa ederken, yapısalcı kanadını Lacan’ın psikanalitik yaklaşımıyla kökleştirir. “Bilinçdışı dil gibi işler” sözünün sahibi olan yapısalcı Lacan’ın psikanalitik bakışının, iki kaynağı vardır. Bunlardan ilki yapısalcı-dilbilim, diğeri de en temelde yatan Freud’cu görüştür.¹³ Lacan’da sembolik düzene dil ile adım atan birey, Althusser’de ideoloji içine doğar. Bu doğuş, Lacan’dan alarak kullandığı Babanın-Adı tarafından belirlenen simgesel düzene tabii olarak gerçekleşir. Bebeğin sevgi nesnesi olan anneden ayrılarak babayı keşfetmesi ve ona tabii olması Lacan’ın psiko-seksüel drama¹⁴ içinde anlattığı yasakla kurulan öznenin oluşumunun tamamlandığı yerdir. Bu kurulum, Althusser için öznenin ideoloji içine doğmasının zorunluluğunu gösterir. Adlandırılan/çağrılan özneye adını veren Babanın-Adı, Özne’dir. Babanın-Adı’nın ilksel bir iktidara gönderen işleyişi, yapısalcı yaklaşımın temelinde bulunan gösterenler zincirine diğer bir deyişle bir gösterenin çağrışımsal olarak bir başkasının yerine geçmesine belirli bir yönün yerleştirildiği anlamına gelir. Althusser’in yaklaşımı, materyalist bir Marksist bilim uğraşı içindeyken, tarih-dışı olarak nitelendirdiği ideoloji tarafından yani kendi bilinçli kuramsal analiz düzlemini aşan sabit bir varoluş tarzı tarafından belirlenir.¹⁵ Asıl önemli nokta, temeli oluşturan perspektifin, kuramsal ayrıntılara aşkın olduğu ve bu kuramsal ayrıntılar tarafından doğrudan etkilenmediğidir.¹⁶

İdeolojiyi “bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerin bir tasarımı” olarak tanımlayan Althusser için simgesel düzene denk düşen hayali ilişkilerin tasarımını yapan DİA’lar içerisindeki Özne’lerdir. En büyük Özne de egemen sınıftır. Egemen sınıfın ideolojisinin çağrısına cevap vermemek mümkündür fakat bunu yapabilecek olanlar sınıf mücadelesi veren “kötü özneler” olabilir. Bu özneler de parti ya da sendikaya bağlı, burjuva karşıtı ideolojinin tabiiyetindedirler. Althusser’e göre, sınıfsal yapı uyarınca ancak birbirinden farklı iki çağırma olabileceği için sınıfsal olmayan farklara kuramı içinde yer kalmamakta, böyle farklar (cinselliğe ilişkin, kültürel vb) Althusser’in ideoloji yaklaşımı içinde yer bulamamaktadır¹⁷. Althusser için

“bir toplumsal formasyonda var olan ideolojiler ancak sınıflar, yani sınıf mücadelesi açısından anlaşılabilir”.

Althusser, SSCB’ye dair FKP içinden yaptığı eleştirilerde ideolojiyle bilimi ayırarak çıkış yolu bulmaya çalışır. “Her bilimsel söylem tanım gereği öznesiz bir söylemdir” diyen Althusser, öğretimsel DİA’nın kapitalizm öncesi kilisenin yerini alan egemen DİA olduğunu belirlese de bu

¹¹ P. Goodchild, A.g.k., s. 185.

¹² Emre Işık, *Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s. 70.

¹³ E. Işık, A.g.k., s. 72.

¹⁴ Bu drama üç aşamadan oluşmaktadır. Pre-oedipal aşama: Hayali aşama: Bebeğin sevgi nesnesi olan annesi ile kendisi arasında herhangi bir ayırım yapmadığı aşamadır. Ne fark ne de eksiklik vardır. İkinci aşama Ayna Aşaması Teorisi’dir: Ayna önünde kendini bütünlüklü bir varlık olarak gören bebek, sembolik düzene dil ile adım atar. Özne dilin içinde kimlik kazanmak için, dilin içinde, nesne gibi kaybolur. Son aşama da oedipal aşamadır: Çocuk, babanın keşfiyle sembolik düzene doğar. Ama kız çocuğu sembolik düzenin içinde yer alamayacaktır.

¹⁵ P. Goodchild, A.g.k., s. 236.

¹⁶ P. Goodchild, A.g.k., s. 95.

¹⁷ Mahmut Mutman, *Özne: Bir Başka Arşiv*, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 73, İstanbul, 1997, s. 13.

DİA'nın bilimsellik söylemi ile ilişkisini kurmaz. Bu ilişki, özne konumları açan söylemlerin analizi üzerine çalışmalarıyla Foucault tarafından serimlenecektir.

Foucault, “Her türden tabii kılmanın türevsel fenomenler olduğunu, diğer ekonomik ve toplumsal süreçlerin sonuçları olarak ortaya çıktığının (üretim güçleri, sınıf mücadelesi ve öznellik biçimini belirleyen ideolojik yapılar)”, “tabii kılma mekanizmalarının sömürü ve tahakküm mekanizmalarıyla ilişkileri dışında incelenemeyeceğinin” söylenebileceğini ifade eder. Fakat hocası ve arkadaşı Althusser'den tabiiyete bakışındaki temel farkını şu noktada ortaya koyar: “Ne var ki bu mekanizmalar yalnızca daha temel mekanizmaların “son halini” oluşturmazlar, diğer biçimlerle karmaşık ve dolaylı ilişkilere girerler.”¹⁸ “Şimdi çok sık tekrarlanan önerme, babanın, kocanın, patronun, yetişkinin bir devlet iktidarını temsil ettiği, bu iktidarın da bir sınıfın çıkarlarını temsil ettiğidir. Bu önerme, ne mekanizmaların karmaşıklığını ne özgüllüklerini ne de çeşitliliğini açıkladığı dayanakları, tamamlayıcılıkları ve kimi zaman da engellemeleri hesaba katar. Genel anlamda, bence iktidar ne (bireysel ya da kolektif) istençlerden yola çıkarak oluşur ne de çıkarlardan türer. İktidar, iktidarlardan, iktidarın çok sayıdaki sorun ve etkisinden yola çıkarak oluşur ve işlev görür. İncelenmesi gereken, bu karmaşık alandır. Bu, iktidarın bağımsız olduğu ve iktisadi sürecin ve üretim ilişkilerinin dışında deşifre edilebileceği anlamına gelmez.”¹⁹

Foucault, Özne ve İktidar

Foucault'nun çalışmalarına bakıldığında özneleşme ve tabiiyet temel temalar olarak öne çıkar. Foucault, araştırmalarının amacını “insanların, bizim kültürümüzde, özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak”²⁰ olarak belirtmiştir. *Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Gözetleme ve Cezalandırma, Cinselliğin Tarihi* gibi kitaplarında akıl hastalığı, suça eğilimlilik ve cinsellik gibi çeşitli deneyim biçimlerini ve bu deneyimlere karşılık gelen kimlikleri, bu deneyim ve kimliklerin kurulmasını belirleyen tıp, psikiyatri, sosyoloji, kriminoloji gibi bilgi biçimleri ile psikanaliz, tıbbi veya cezai müşahede, tecrit gibi söylemsel ve söylemsel olmayan pratikleri ve bu pratiklerle karşılıklı belirlenim ilişkileri içinde olan hastane, akıl hastanesi ve hapisane gibi kurumları incelemiştir.²¹

Foucault'nun incelemelerinde özneye dair iki önemli iddia bulunmaktadır: Öznel deneyin *a priori* koşullarını oluşturan ya da sağlayan evrensel/aşkın bir özne olmadığını söyleyen negatif bir iddia ile öznenin tarihsel olarak kurulduğunu söyleyen pozitif bir iddia.²² Böylece Foucault bir “insan doğası” fikrine bağlı antropolojik yaklaşımı reddetmiştir. Foucault için insan doğası kabulüne yaslanan çağdaş kendilik kültü olan şeyde mesele, insanın kendi hakikatini, onu karanlık kılabilen ya da yabancılaştırabilecek şeylerden ayırarak, psikolojik bir bilgi ya da psikiyatrik bir çalışma sayesinde deşifre ederek keşfetmesidir. Meydana gelen, kesinlikle klasik çağın kendilik kültürünün tersyüz edilmesidir. Foucault için bu, bir sanat eseri olarak kurulması ve yaratılması gereken kendilik fikrinin yerine Hıristiyanlık tarafından vazgeçilmesi gereken bir kendilik fikrinin geçirilmesiyle olur.²³ Öyle ki özgürleşme meselesine de baskı mekanizması tarafından gizlenmiş, yabancılaştırılmış ya da mahkûm edilmiş bir durumda bulunan bir insan doğası ya da temelinin var olduğu fikrine gönderme yapma tehlikesi taşıdığı ölçüde²⁴ temkinli yaklaşmıştır.

¹⁸ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 64.

¹⁹ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Çev: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 111.

²⁰ M. Foucault, *Özne ve İktidar*, s. 58.

²¹ M. Foucault, *İktidarın Gözü*, Önsöz, Ferda Keskin, s. 12.

²² Ferda Keskin, “Foucault'da Öznellik ve Özgürlük”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 73, İstanbul, 1997, s. 31.

²³ M. Foucault, *Özne ve İktidar*, s. 212.

²⁴ M. Foucault, A.g.k., s. 223.

Foucault, öznenin tarihsel olarak kurulmasında bilimsel olarak doğru kabul edilenlerin alanını tanımlayan epistemeyi inceler. Özellikle *Kelimeler ve Şeyler* kitabında Foucault, bilimsel söylemlerin içindeki iktidar mekanizmalarını belirlemeye çalışır. Yaşam üzerine, doğa tarihi üzerine, ekonomi politik üzerine bilimsel bir söylem sürdürülmek isteniyorsa, belli bir dönemde hangi kurala uymak zorunda kalınır?²⁵ Sorusuna cevap vermeye çalışarak Foucault, bilimsellik yaklaşımını da eleştirmiş olur. Foucault, Nietzsche'yi iyi bilen bir filozof olarak, nesnelere ve gerçek arasındaki ilişkiyi değil, ama gerçek niyetine oluşan söylemleri sorgulamaktadır: Aslında hakikat olmayan ama hakikat olduğu varsayılan söylemler.²⁶ Foucault için söylem bir tarihin parçasıdır ve tekil bir şeydir; tarihin hem sürekli hem de kesintilerden, sıçramalardan oluşmasına bağlıdır.²⁷ Burada özne söylemin üreticisi, bütünsel bir kategori değildir. Söylem, kendi kurallarına göre oluşurken bir özne konumları dizisi açar. Bireyler bu konumlara yerleşerek öznelenirler. Söylemler belirli niteliklere sahip bireylere söylemi kullanma gücü verir: Doktor, kimin hasta olduğuna dair hakikat söylemini kullanma gücüne sahiptir. Diğer önemli nokta da bu söyleme gücünü veren kurumlardır: Hastane, hapisane vb.

Foucault'nun ilk dönem çalışmalarında (*Deliliğin Tarihi, Kelimeler ve Şeyler, Bilginin Arkeolojisi*) bireylerin neden özne konumlarına yerleştiğine dair bir açıklamanın bulunmaması, söylemsel olmayan pratiklerin, yani söylem dışı alanın kendi içinde belli bir tutarlılığı olduğu, söylemden önce geldiği ve söylemsel pratikleri belirlediği²⁸ anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda bütünsel bir iktidar olgusunun ortaya çıkması Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi*'nde aksini iddia etse de ilk dönem çalışmalarında yapısalcı yaklaşımın ağır bastığını düşündürmektedir. Burada ortaya çıkan tahakküme eşitlenen iktidar kavrayışının daha sonraki çalışmalarında değiştiğini Foucault şu sözlerle belirtmektedir: “[*Deliliğin Tarihi*’nde delilik olgusunu] analiz ederken, tamamen negatif bir iktidar kavrayışını pek güçlük çekmeden kullanabildim. Belli bir andan itibaren bu kavrayışın yetersiz olduğunu düşündüm; 1971-72 yıllarından itibaren, hapishaneler konusunda yaşayabildiğim somut bir deneyim sayesinde böyle düşünmeye başladım. Cezalandırma konusu, [iktidar anlayışının] hukuk terimleriyle değil, teknoloji terimleriyle, taktik ve strateji terimleriyle olması gerektiğine ikna etti beni.”²⁹ Foucault'nun kavramsallaştırdığı yeni iktidar biçimi, üretken, yaşamı desteklemeye, yaşamın sağladığı güçleri sınırlandırmaya değil, arttırmaya yönelik yani pozitifdir.³⁰ Foucault bu yeni iktidar biçimini biyo-iktidar olarak adlandırır.

Foucault için özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına boyun eğmiş olan özne ve bilinç ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin eder.³¹

Foucault'nun iktidar incelemesi özneye dair yaklaşımına paralel bir şekilde iktidarın değişmez bir doğaya, kendisini dışı vuracak olan bir kökene sahip olmadığı iddiası temelinde gelişir. Ne ve Niçin sorularını bir kenara bırakarak Nasıl sorusunu odaklanan bir iktidar analizi Foucault için gizli bir iktidar metafiziğini doğurmayacak eleştirel bir araştırma girişimidir.

İktidar ilişkileri toplumsal ağda derinlemesine kök salmıştır ve “toplum”un üstünde olan ve radikal olarak ortadan kalkacağını hayal edebileceğimiz ek bir yapı oluşturmaz.³² Bir iktidar ilişkisi, vazgeçilmez önem taşıyan iki unsur temelinde eklenilebilir ancak: ötekinin (üzerinde iktidar uygulananın) sonuna kadar bir eylem öznesi olarak tanınması ve öyle kalması ile bir

²⁵ M. Foucault, *İktidarın Gözü*, s. 171.

²⁶ Ali Akay, *Tekil Düşünce, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2004*, s. 65.

²⁷ A. Akay, *A.g.k.*, s. 58.

²⁸ F. Keskin, *Foucault'da Öznellik ve Özgürlük*, s. 36.

²⁹ M. Foucault, *İktidarın Gözü*, s. 107.

³⁰ F. Keskin, *Foucault'da Öznellik ve Özgürlük*, s. 37.

³¹ M. Foucault, *Özne ve İktidar*, s. 63.

³² M. Foucault, *A.g.k.*, s. 77.

iktidar ilişkisine karşı, bütün bir karşılıklar, tepkiler, sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilmesi.³³ Eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve onun şeyi, üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olmaz. Her toplumsal alanda iktidar ilişkilerine rastlanıyorsa, bunun nedeni her yerde özgürlüğün de olmasıdır.³⁴ İktidar ilişkileri değişken ve hareketli ilişkilerdir. Tahakkümden farkı da burada ortaya çıkar: Bir birey ya da bir toplumsal grup bir iktidar ilişkileri alanının önüne set çekmeyi ya da bu iktidar ilişkilerini etkisiz ve hareketsiz bir duruma sokmayı ve hareketin tersine dönebilmesini tamamen engellemeyi (gerek ekonomik, gerekse siyasi ya da askeri olabilecek araçlarla) başardığı zaman, tahakküm durumu diye adlandırabilecek bir durumla karşı karşıyayız demektir.³⁵

Butler ve Psikiş Tabiiyet

Tabiiyeti iktidarın madun bırakması ile birlikte özne olma sürecini de ifade eden bir kavram olarak gören Butler, *İktidarın Psikiş Yaşamı*'nda Althusser ve Foucault'nun tabiiyet teorilerine dair eleştirilerde bulunur. Bu eleştiriler söylemsel talebi aşan psişe kavramını öne çıkarır.

Butler, Althusser'in çağırma doktrinini açıklanmamış bir vicdan doktrinine dayandığını söyler. Vicdan, Althusser'de kimlik kazanmak için suçluluğu kabul etmeye yönelik bir hazır oluş içerir. Bu hazır oluşun beklediği çağrı, yasayla hafifletilecek dinsel bir ilk günaha dayanarak özneyi kurar. Yasaya, çağrıya dönmek kişinin kendisine karşı dönmesidir. Fakat burada bireye yasaya dair eleştiri alanı bırakılmamıştır. "Neden dönmeliyim?" sorusunu sorma şansı olmayan birey, çağırmanın hitap ederek var ettiği bireydir. Oysaki muhatabı olmayan bir hitap olamayacağı açıktır. Bir ideoloji/özne öncesi Althusser'in doktrininde bulunmamakta, öznelleşmenin dışına taşan herhangi bir şeye çağırma doktrini yer bırakmamaktadır.

Foucault'cu öznenin asla "bütün" olarak tabiiyet içinde kurulmadığını belirten Butler, özneyi iktidarı meydana getiren parçasıyla birlikte ele alan Foucault'nun ikircikliliği tespit etmekle birlikte öznenin nasıl boyun eğerek oluştuğuna dair mekanizmaları açıklayacak ayrıntılara girmediğini vurgular. Öznenin direnme olanağının "söylemin içinde ya da söyleme ait olandan" türeyip türeyemeyeceğini sorar. Foucault için direnme, iktidarın bir parçası olarak görünür. Bu bağlamda öznelleşmenin sınırlarında belli bir sorun ortaya çıkar. Butler, yasaklamamanın üretkenliğini kabul etmeyen Foucault'nun öznelleşmeyi aşan psişe kavramının yerine beden kavramını yerleştirmeye çalıştığını fakat bu konuda başarısız olduğunu iddia eder.

Butler için, "tabiiyette arzu edilen şey" kişinin "varlığını" devam ettirmesidir. Maduniyeti arzulanması, kişinin kendi olarak var olmaya devam edebilmesini sağlar. Bu, öteki tarafından tanınmaya muhtaç olmak değil, kendisini oluşturan iktidara bağımlılık anlamına gelir. "Varlığın" formüle edildiği, sürdürüldüğü ve geri çekildiği kavramlar iktidarın aktif ve üretken dilini oluşturur; böylece birinin kendi varlığı üzerinde ısrarı, başından beri asla tamamen kendisinin olmayan toplumsal kavramlara teslim olması anlamına gelir.³⁶ Bu bağımlılık özne tarafından hem kabul hem de inkâr edilir.

Ne iktidar tarafından tamamen belirlenen ne de onu tümüyle belirleyen bir öznenin bahsediyorsak bu öznenin çelişmezlik mantığını³⁷ aştığı anlamına gelir. Bu çelişki, daima belli bir amaca göre üretimde bulunmayan iktidarın ürününün kendi amaçlarını aşmasıyla anlam bulur. İktidarın statüsü öznenin failliğinin koşulu olmaktan, öznenin "kendi" failliği olmaya geçtiğinde (ve

³³ M. Foucault, A.g.k., s. 73.

³⁴ M. Foucault, A.g.k., s. 236.

³⁵ M. Foucault, A.g.k., s. 224.

³⁶ J. Butler, *İktidarın Psikiş Yaşamı*, s. 34.

³⁷ Bir önermenin aynı anda hem doğru, hem de yanlış olamayacağını belirten temel mantık ilkesi.

bu şekilde öznenin “kendi” iktidarının koşulu gibi görüldüğü bir iktidar görüntüsü oluştuğunda) kayda değer ve potansiyel olarak üretken bir tersine çevirme meydana gelir.³⁸

Butler, bilinçdışını içeren ‘psişe’yi öznenen farklı bir şekilde tanımlar: Psişe, tutarlı bir kimlikle yaşamak ve tutarlı bir özne haline almak için Foucault’nun normalleştirici söylemler olarak kavramsallaştırdığı şeye direnen, söylemsel talebin hapsedici etkilerini aşan şeydir. Psişik tabiiyetin “toplumsal iktidarın ilişkilerini yansıtmak ya da temsil etmek” olmadığını söyleyen Butler, Freud ve Nietzsche’de izlerini sürdüğü içselleştirilmiş bir yasaklamanın sonucu olarak üretilen vicdan ve dönüşlülük kavramlarını öne çıkarır.

Freud’a göre yasaklama, yalnızca mahrum etmez, feragatin yapısı içinde koruduğu arzuyu tesis ederek yeniden üretir. Bir insanın arzusunun geri dönmesinden önce kendini “bilmesi” imkânsızdır. Vicdan, öznenin kendisi için bir nesne haline gelmesinin, kendi üzerine düşünmesinin ve kendisini düşünümsele ve dönüşlü olarak kurmasının bir aracıdır. Dönüşlülük, arzunun özdeşleşim döngüsünde düzenli olarak başkalaşmasının aracı haline gelir. Dönüşlülük ile sonuçlanan arzunun kendine geri dönmesi süreci, bununla birlikte bir başka arzu düzeni üretir: Tam da bu döngüye, bu dönüşlülüğe ve nihayetinde tabiiyete duyulan arzu.³⁹ Kişinin üzerinde uygulanan iktidar onun doğuşunu canlandıran iktidardır ve bu ikirciklilikten kaçış yok gibidir.⁴⁰

Disiplinci Söylemin Göstergesi: Yönetmeliğin Parolası

Bastiani Kalesi’nde yaşam yönetmeliğe göre düzenlenir. Bu düzenleme askerlerin üniforma ve pelerinlerinin nasıl olması gerektiğinden⁴¹ ast-üst ilişkilerine kadar uzanır. Düzenleyici söylemin kılavuzu olan yönetmeliğin parolaya dair hükümleri en önemlileridir. Nöbet değişimlerinin ve kaleye girişlerin anahtarı olan parola, ülkenin sınırını tutan kalenin kendi sınırlarını belirleyerek varoluşunu imlemiş olur.

Kaledeki diğer tüm göstergeler gibi parola da her zaman aynı şekilde çalışmaz: Düzenleyici söylemin talebi askerler tarafından her zaman aynı şekilde karşılanmaz. Drogo göreve başlarken Albay’dan kuzeye, Tatar Çölü’nün olduğu yöne doğru bakabilmek için izin ister. Albay’ın cevabı “Benden tam da izin vermeyeceğim tek şeyi istediniz. Yalnızca görev başındaki askerler nöbet yollarına ve sınır karakollarına gidebilirler, parolayı bilmek gerekir.”⁴² şeklinde olmasına karşın Drogo’nun yönetmeliğe rağmen bu isteğini yerine getirmesi oldukça kolay olur.

“Gerçekte nöbetçi subay ve astsubaylar, birbirlerinin burcundaki nöbet yollarından formalitelere gerek duymaksızın geçerlerdi, askerler onları tanır, parola sorulması gülünç kaçırdı. Askerler yalnızca Tronk’a karşı yönetmeliğe harfiyen uyarlardı.”⁴³ Yönetmelik uzmanı Başçavuş Tronk, düzenleyici söyleme tümüyle tabi görünen bir karakterdir. Drogo, kendisiyle aynı manzaraya bakan Tronk’un, doğanın güzelliklerini değil “ulaşım yollarını” incelediğini söyler. Öyle ki Drogo için Tronk’un tabiiyeti katlanılmazdır:

“Tronk titizlikle yönetmeliğin maddelerini inceliyor, matematiksel bir disiplinle, gayet titiz biçimde üstlendiği sorumluluklarının gururunu taşıyor ve bunun kendisi için yeterli olduğunu düşünüyordu. Hâlbuki birisi ona “Yaşadığın sürece bu hep böyle olacak, sonunda kadar hep aynı şey,” demiş olsaydı o da kendine gelirdi.”⁴⁴

³⁸ J. Butler, İktidarın Psişik Yaşamı, s. 19.

³⁹ J. Butler, A.g.k., s. 29.

⁴⁰ J. Butler, A.g.k., s. 184.

⁴¹ (Drogo, terzinin yanına peleriniyle iner).. “Açık yakalar moda olabilir,” dedi terzi ustası, “ama biz askerler, modayla ilgilenmek durumunda değiliz. Bizim için moda yönetmeliktir.” Bkz. Dino Buzzati, Tatar Çölü, s. 53.

⁴² D. Buzzati, A.g.k., s. 29.

⁴³ D. Buzzati, A.g.k., s. 40.

⁴⁴ D. Buzzati, A.g.k., s. 57.

Tronk'un kendisine yönelmiş bakışlarını "İyi nişan al" sesine çeviren nöbetçi, kaleye yeni geldiği için parolayı ve önemini bilmeyen bir askeri vurur. Tronk'un nöbetçileri ayakta tutan parola çifti Grotta–Gregorio⁴⁵ işler: Yanılsamanın hüküm sürdüğü mağara Bastiani Kalesi, tetikte nöbetçiler tarafından kendilerine karşı korunur.

Tronk'un tabiiyetini eleştiren Drogo için de parola, söylemin açtığı konumdan aldığı payı kendisine hatırlatmanın bir yolu olacaktır: Kendisini görmesine rağmen ıslık çalmaya devam ettiğini sandığı nöbetçiyi parola ile sorgular. "Mucize"yi sorar, "Sefalet"le cevap alır: Kale, mucize bekleyenlere sefil bir yaşam vaat etmektedir.

Kalenin Maddi Göstergeleri ve Alışkanlık

Kalenin fiziki yapısı; duvarları, surları, mazgalları, tabyalarda kıvrılan askerler ile çeşitli yerlerinden görülebilen manzaralar Drogo'da hayranlık uyandırır. Kale, "Geometrik yasalarınınkin-den başka çekiciliği olmayan" "etkileyici bir dünya"dır. Bakış (*gaze*), bir kapılmanın göstergesi gibi çalışırken, diğer taraftan göstergelerin yayılma yoludur:

"Hipnotize olmuş bir biçimde kaleye bakıyor, içini açıklaması olanaksız bir heyecan dolduruyordu."⁴⁶ "(Kuzeye) Donmuş bir şekilde bakan Drogo'nun yüzü belli belirsiz soldu."⁴⁷ "Kıpırtısız, sabit bir biçimde karşısındaki kayaların oluşturduğu engellere, kuzeyin ulaşılmaz uzaklığına bakıyordu."⁴⁸ "Drogo, sürekli şöminenin ızgaralarına bakıyordu, tıpkı kalede gördüğü ızgaralara benziyorlardı"⁴⁹

Drogo, ilk gün binbaşının⁵⁰ ve dördüncün ayın sonunda doktorun yanında avluya ve kalenin manzarasına bakarak gitmekten vazgeçer, kararını kaynağını bilmediği bir şeyin etkisiyle⁵¹ değiştirir. İki görüşmede de manzara Drogo'nun diyalogu bırakıp kapılmasına sebep olur: "(şehir hayalinin aksine) Burada ise, tersine kalenin tepesinden uçup giden ve mucizevî alametler taşıyan bulutlarıyla koca bir dağ akşamı başlıyordu."⁵² Kararını değiştiren Drogo gururlu, heyecan doludur. Hissettiği bu gurur bir yazgının beklentisinden daha çok kahramanca bir tavrın –ki bu tür bir kahramanlık geleceğin değil, bu günündür- gururudur.

Ses, göstergelerin diğer yayılma yoludur. Dört ayın sonunda gitmekten vazgeçtiği manzaraya eşlik eden "olağanüstü güzellikte" boru sesleri kaleye bağlandığı anları imlemektedir. Kaleye girişinde ve kuzey manzarasını ilk görüşünde de bu ses duyulur. Dört yılın ardından gittiği şehirde beklediği gibi bitmeyen balo akşamında "kulağı boş yere bir boru sesi" duymayı umut eder. Öyle ki göstergelerin aksadığı sıcak bir bahar gününde Ortiz'le vedalaşmalarında boru sesi sahip oldukları ortak bir anlamı gösterir gibidir: "'Duydun mu" dedi yaşlı subay. "Boru sesi". "Hayır, hiçbir şey duymadım" dedi Drogo, arkadaşının hoşuna gider düşüncesiyle yalan söylüyordu."⁵³

Kalenin varlığını bütünleyen bir başka ses göstergesi her akşam duyulan "Haz'rol!" çağrısıdır. Bu çağrı kaleden vadideki tabyalara doğru, yani kalenin hâkimiyet alanının tüm sınırı boyunca devam eden bir döngü oluşturur. Drogo, bu çağrıyı ilk duyuşunda uyumaması, hazır olması gerektiğini fark eder. Yönetmeliğin değişip, asker sayısının azaltılmasıyla bu döngü kalenin bütünlüğünü korumakta başarısız olur, Drogo'nun imgelemine kalenin dışına çıkarır: "çağrı tam turunu çok daha çabuk tamamlamalıydı, ama böyle olacağına tam bir sessizlik hüküm

⁴⁵ İtalyanca Grotta mağara; Gregorio (watchful) tetikte anlamlarına gelmektedir.

⁴⁶ D. Buzzati, A.g.k., s. 21.

⁴⁷ D. Buzzati, A.g.k., s. 30.

⁴⁸ D. Buzzati, A.g.k., s. 74.

⁴⁹ D. Buzzati, A.g.k., s. 158.

⁵⁰ "Binbaşı...bir an sustu. İşte Drogo o anda, başını hafifçe sola çevirince gözü iç avluya açılan pencereye takıldı...Drogo'yu ilk kez belirgin olarak davet eden bir şeyler vardı. Ya geri kalanı nasıldı acaba?" Bkz. D. Buzzati, A.g.k., s. 25.

⁵¹ "...Yani gitmek istemiyor musunuz? Ne oldu ki size?" "Bilmiyorum... Ama artık gidemem" Bkz. D. Buzzati, s. 70.

⁵² D. Buzzati, A.g.k., s. 70.

⁵³ D. Buzzati, A.g.k., s. 206.

sürüyordu. İşte o anda uzak ve iştah açıcı bir yaşama ilişkin hayaller Drogo'nun aklına takılıverdi, örneğin tatlı bir yaz gecesi..."⁵⁴

Boru sesleri ve "Haz'rol!" çağrısı varlıklarıyla rutin düzenin alışkanlıklarını ayakta tutarken, Drogo'nun imgelemine kalenin dışına götüren, "Ya dört ay sonra bile gitmeme izin verilmezse?"li düşüncelere sokan su sarnıcının "Şıp!" sesi, zamanla fark edilmez oluşuyla alışkanlığı imler.

Drogo, dört ayın sonunda bir Ocak günü, ayrılmaktan vazgeçtiğinde, beklenti hastalığına kapılmamış, aldatici çöl göstergeleri henüz ortaya çıkmamıştır. Duvarlarına karşı "evcil bir aşkı" duyumsamaya başladığı Kale'de kalışında söylem düzeninin yarattığı alışkanlıklar en önemli payı taşımaktadır:

"Başlangıçta ona dayanılmaz bir angarya gibi görünen nöbetler yavaş yavaş bir alışkanlık haline almış, yönetmelikleri, söylemek istediğini ifade etmeyi, üstlerin küçük takıntılarını, tabyaların yer şekillerini, nöbetçilerin yerlerini, rüzgârdan iyi korunan kuytuları, boruların dilini öğrenmişti. Göreve hâkim olmaktan özel bir keyif alıyor, askerler ve astsubayların kendisine karşı duydukları giderek artan saygıdan hoşlanıyordu... Arkadaşları da bir alışkanlık haline gelmişti: Artık onları öylesine iyi tanıyordu ki, en incelikli imalarına bile dikkatsizce yakalanmıyor karşılık veriyordu."⁵⁵

Drogo, kale hakkında açık seçik yargılara varamadıkça ya da bu yargular geçici söylem düzenine bağlı olduğu müddetçe alışkanlıklar güçlenmektedir.⁵⁶ Alışkanlıkların ve kalenin maddi göstergelerinin zamanı kıştır. Bahar geldiğinde bu göstergeler çalışmaz olur: "Her biri, içgüdüsel olarak, 'hep aynı suratlar, aynı söylem, aynı görev, aynı kâğıtlar' diye düşünür. Bu arada tatlı istekler tomurcuklanmaktadır, tam olarak ne istediklerini tanımlamak zordur ama kesin olan bir şey varsa o da, bu duvarları, bu erleri, bu boru seslerini istemedikleridir."⁵⁷Kaledekilerin, "askeri konularla hiç mi hiç ilgisi olmayan düşüncelere kapılmaları" bahara rastlar. Drogo'nun etkileyici bulunduğu kışla duvarı bahar geldiğinde aynı şekilde görülmez. Kale uzun süren kış aylarında kendini var eder.

Drogo'nun kaledeki dostu Ortiz'le farklı zamanlarda birbirlerini tekrarladıkları iki cümle de doğanın zamanının göstergeler üzerindeki etkisini imlemektedir. "Gerçekten de çok sıcak" dediklerinde Drogo geride kalan aşkı Maria ile birlikte oldukları "bir piyanonun melankolik sesinin duyulduğu o salondaki uzak konuşmayı" anımsar. "Belki biraz daha soğuktu" dediklerindeyse kahramanca bir yazgıdan bahsetmektedirler.

Kalenin zamanının göstergesi kargalardır. "Kargalar uçup duruyor" ise kar yağacaktır. Bahar geldiğinde ise "kargalar artık kalenin düzlüğünde durup mutfaktan atılacak atıkları beklemiyor" canlı avların peşine çıkmışlar demektir. Kargalar sadece kalenin mevsimi kışın habercisi değildir, bir insan ömrünü aşan hayatlarıyla kalenin devamlılığını da göstermektedirler. İlk karşılaşmalarında Ortiz, kalede uzun süredir kalışına şaşırın Drogo'ya "Tam on sekiz" yıl diye cevap verirken "kargalar" geçer. Drogo, kaleden ayrılma niyetiyle içeri girer girmez doktor onu "kargalar yuva yapar, kırlangıçlar gider" sözleriyle karşılar.

Drogo, kaleye ilk gelişinde Ortiz'e "kale hiçbir zaman hiçbir işe yaramamış öyle mi?" diye sorar ve "hiç" cevabını alır. Fakat kalenin varlığı başka bir şey söyler gibidir. Kalenin maddi göstergeleri ne için olduğu belli olmayan feragati kimi askerler için alışkanlıklarla kimileri için kahramanlık hayalleriyle ayakta tutar. Kalenin yaydığı göstergelerin sırrına sahip olduğunu zannederler. Maddi nesnelere yüzeyleri metafizik bir düşünceyi⁵⁸ üretir hale gelir. Kendisini aşan

⁵⁴ D. Buzzati, A.g.k., 108.

⁵⁵ D. Buzzati, A.g.k., s. 72.

⁵⁶ "...nasıl olup da kale hakkında bir yargıya varabildiniz ki?" Bkz. D. Buzzati, A.g.k., s. 25.

⁵⁷ D. Buzzati, A.g.k., s. 146.

⁵⁸ "...gizli bir güç, kente dönmesine karşı çıkıyor hatta belki bu güç, hiç farkına varmaksızın, kendi ruhundan fırlanıyordu", Bkz.

D. Buzzati, A.g.k., s. 37.

göstergelerden ve anlamlardan kaleyi yararlandıkları ve özgürlüklerini yitirirler.⁵⁹ Borazan çalan askerler “kahraman bakışlarıyla” kesinlikle düşmanı bekler görünürler. Hazr’ol komutu, “tetikte olmayı gerektirecek” bir gerçeği gösterir gibidir fakat bu, beklenecek şeyi bilmeye ihtiyaç duymayabilir.

Kalede kalmaya karar veren Drogo’nun pelerininin etekleri görkemli bir şekilde sallanarak bir bayrak gibi savrulur. Pelerin, biçimsel kahramanlığın göstergesidir. Kalede kalma kararından dolayı kendisini gururlu, peleriniyle “hamasi bir güzellik” içinde düşünen Drogo’nun özgüveni biçimsel kahramanlığının içinde gizlenir⁶⁰: İş buyuran, söylem düzeninin kendisine verdiği gücü elinde tutan, emniyette olan ve emniyeti sağlayandır. Özgüven⁶¹ ancak iktidardan pay alarak inşa edilir. Drogo, ilk kez bir düşmana yorulabilecek atı çölde gördüğünde korkacak ve boş araziye görmeyi yeğleyecektir.

Sonuç Yerine: Beklenti Hastalığı ve Aldatıcı Çöl Göstergeleri

Tatar Çölü’nün yaydığı aldatıcı göstergeler “vasat bir yazgı”yı istemeyenler için düşmana karşı savunulacak kaleye anlam katar. Unutkanlığın yasaları bu söylemin tekrar ve tekrar kurulmasını sağlar. Askerlerin bazıları kalenin varlığını güçlendirir, diğerleri cahillikten onu inkâr eder.⁶² Drogo’nun gelir gelmez ayrılmayı düşündüğü kale, ömrünü tükettiği yer olur. “Saçma” bulunduğu kahramanca bir yazgının beklentisi onu esir alır.

Drogo, kalede dört aydan fazla kalmayacağından emin olduğu bir zamanda yeni bir pelerin diktirmek için kalenin terzisine gider. Terzinin on beş yıldır kalede olmasına karşın kendisini “geçici” olarak tarif ettiğini ihtiyar kardeşinden öğrenir. İhtiyar, Drogo’ya yıllar önce Albay Filimore’un çölden gelecek savaşa dair bir beklenti hastalığı yarattığını, kapılmaması gerektiğini söyler. Ciddiye alınmadığını fark eden ihtiyar “bana inanın, siz de etki altında kalır sonuçta buraya demir atarsınız: Gözlerinize bakınca anlaşılıyor” diyerek Drogo’yu uyarır. Drogo, “onların basit surlarını” anlar ve “gönül rahatlığıyla kendisinin bunun dışında olduğunu, hastalığın bulaşmadığı bir seyirci olduğunu” düşünür.

Kendisini bir “seyirci” olarak düşünen Drogo, hastalığın bakış yoluyla yayılan göstergelerle bulaştığının farkında değildir. İhtiyarın, Drogo’nun gözlerinde gördüğü bakış, konuşmaları sırasında Drogo’nun imgelemine gelen görüntüdeki bakışla aynıdır: “Bundan emindi: sonbaharın ve karanlığın iyice hüznülendirdiği bu anda, kalenin komutanı, kuzeye, vadinin kara uçurumlarına doğru bakıyordu.”⁶³ Drogo, komutanın bakışını imgelemine getirirken, bu bakışın anlamını

sezinlemiştir. Fakat kendi kaderinin efendisi olduğuna dair bir yanılsama içindedir.⁶⁴ Zamanla görünüp kaybolan bir hastalıkla o da işaretlenecektir: “Hâlbuki yirmi iki ay uzundur, birçok şey olabilir: ...bir hastalığın, en uzun hastalıklardan biri dahi olsa, harekete geçmesi (ki bu arada, insan, kaygısız yaşamaya devam eder), yavaş yavaş bedeni kemirmesi, bir süre duraklayıp iyileşme umudu vermesi, sonra daha da derinleşerek yeniden ortaya çıkıp son umutları kemirmesi yeterlidir...”⁶⁵

⁵⁹ Gilles Deleuze, Proust ve Göstergeler, Çev: Ayşe Meral, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 39.

⁶⁰ ~ Fa qahramân تاجره ایران mitolojisinde Şah Tahmasp’ın Kahtarasp tarafından tahtından mahrum edilen oğlu << OFakâr- framân iş buyuran → kâr, ferman

⁶¹ <1000 [ETü] küven- böbürlenmek, mağrur olmak 1680 [TTü] güven- a.a. 1876 [TTü] güven- iftihar etmek, itimat etmek: <<ETüküven- <ETüküw/kü kudret, iktidar +An- → güç 19. yüzyıla dek ağırlıkla olumsuz anlamda kullanılmıştır. “Emin olmak, emniyet etmek” anlamında kullanımı 20. yüzyıla mahsustur. Karş. ETüküvez (gurur, mağrur).

⁶² Sala, Dana, Desert as Revealer of Contradictory Truths in Dino Buzzati’s The Tartar Steppeand Kobo Abe’s The Woman in the Dunes, Scientific Journal of Humanistic Studies, Nov2010, Vol. 2, Issue 3.

⁶³ D. Buzzati, A.g.k., s. 56.

⁶⁴ D. Buzzati, A.g.k., s. 57.

⁶⁵ D. Buzzati, A.g.k., s. 78.

Kalenin anlamının görünüp kaybolduğu bu “beklenti hastalığı”nı ayakta tutan çölün⁶⁶ aldatıcı göstergeleridir. Aldatıcı göstergeler, ‘atlı askerlerin yolunu’ gözletir: Önce bir at görünür fakat bu at beyaz değil, karadır; kaleden bir askerin sanılmaktadır. İkinci gösterge askerler, savaşmaya değil sınır aramaya geldiği geç öğrenilen askerlerdir. Son olarak çölde geceleri görünen ışıklar, düşmanın yol yapımıdır. Fakat on beş yıl boyunca bir görünüp bir kaybolarak Drogo’nun yaşamını tüketecektir. Geldiklerindeyse Drogo, bir başka yolda olacaktır.

Aldatıcı göstergelerden at ve askerlerin çölde görünmesi Drogo’nun kalede geçirdiği dört yıl içinde yaşanır. Göstergeler, aldıkları canlarla anlam bulurlar: Yanlış atla kaleye dönmeye çalışan yeni asker, parolayı bilmediği için arkadaşı tarafından vurulur. Bu boşuna bir ölüm olarak görülür. Bir kış günü sınır aramak için görevlendirilen birlikte hastalıktan ölen Angustina, görev anında öldüğü için kahramanlaşır. Angustina’yı ölümünden önce rüyasında gören Drogo için bu ölüm, kahramanca bir yazgının beklentisine kapılmasında etkili olacaktır. Bu etki, Angustina’nın arkadaşları tarafından anlam verilemeyen bakışında, -hastalığın yayıldığı o bakışta- görülmektedir: “Angustina, şu kahrolası züppe, neden gülümsüyor şimdi? Bu derece hastayken neden koşa koşa gidip bavulunu hazırlamıyor, neden gitmeye yeltenmiyor? Neden böyle yapacağına, sabit bir şekilde ileriye, alacakaranlığa doğru bakıyor? Ne düşünüyor? Onu kalede hangi gizli kibir tutuyor acaba?”⁶⁷

Drogo, dört yılın sonunda şehirden umduğunu bulamayarak döndüğünde kale, insanların terk edişleriyle anlamını yitirmeye başlar. Drogo’nun kalenin önündeki taştan beyaz çöl için büyüttüğü aşk, bu çorak arazinin garip güzelliği ile karışan duyguları ve hayalleri alışkanlıklarını beslese de göstergelerin aldatıcılıkları beklentinin saçmalığını ortaya koymaktadır. Kalenin ortak söylemi de bu yöndedir: “...eski umutların, savaş hayallerinin, kuzeydeki düşmana ilişkin beklentilerin artık sadece insanların yaşama bir anlam vermek üzere uydurulmuş gerekçeler olduğu kesin olarak kabul görüyordu.”⁶⁸. Öyle ki taşınan umudun maddi göstergelerle ilişkisine dair bir farkındalık da tomurcuklanmıştır: “...tatarlar... bu lafı ilk kimin attığını Allah bilir... “belki mekânın da bunda belli bir katkısı olmuştur” dedi Drogo, o çöle baka baka... “Tabii, mekân da önemli... çöl, uzaktaki sisler, dağlar, bunu inkar edemeyiz... gerçekten mekân da etkili olmuştur”⁶⁹

Ortak söylemin “kaleden bir an önce ayrılmak gerektiği” olduğu sırada bir askerin çölde fark ettiği ışık noktaları Drogo’nun belirtileri gizlenen beklenti hastalığını canlandıracak, bu çöl göstergesi kalede kalmasına sebep olacaktır. Işıklar, çölden kaleye düşmanın geleceği yolun yapım çalışmaları olarak yorumlanır. Bir ara kaybolan ışıkları tekrar bulduğunda Drogo’nun ruh hali hastalığın son evresinde olduğunu göstermektedir: “Yıllar boyunca Drogo, ruhunu dolduran olağanüstü neşeyi, herkesi haberdar etmek için avaz avaz bağırarak isteyişini, ama nazar değip sönmesinden korkarak kimseye bir şey söylememek için göstermiş olduğu gurur dolu çabayı hatırlayacaktı.”⁷⁰

Başlangıçta “bir takım tuhaf umutlar yeniden kale duvarları arasında” harekete geçse de on beş yılın sonunda tamamlanan yolun genelkurmay için hiçbir saldırı amacı taşımadığı kesindir. On beş yıl boyunca kışlar kalenin alışkanlıklarının hüküm süreceği, baharlar da akşamlarında yol ışıklarının gözleneceği günlerle geçer. Düşmanın görüldüğü o beklenen gün geldiğindeyse Drogo’yu bu sefer fiziki bir hastalık ele geçirir. Bu hastalığın bahanesiyle tek üstü olan arkadaşı tarafından kaleden gönderilir.

⁶⁶ Desert: Çöl. Desert: Leave (ayrılmak, terk etmek). Deserter: Asker Kaçağı.

⁶⁷ D. Buzzati, A.g.k., s. 62.

⁶⁸ D. Buzzati, A.g.k., s. 162.

⁶⁹ D. Buzzati, A.g.k., s. 172.

⁷⁰ D. Buzzati, A.g.k., s. 192.

Drogo ömrünün sonunda kalenin dışında karşılaştığı ölüm anında kahramanlığın saçmalığını anlayacaktır: “Kalenin tepelerindeki kuşkulu bekleyiş, kuzeydeki boş ovanın incelenmesi, kariyer konusundaki kaygılar, bekleyişle geçen uzun yıllar küçücük basit bir şeye dönüşüverdi.”⁷¹

Kaynakça

- AKAY, Ali (2004), Tekil Düşünce, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- ALTHUSSER, Louis (1991), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çev: Yusuf Alp-Mahmut Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUTLER, Judith (2005), İktidarın Psikik Yaşamı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DANA, Sala (2010), Desert as Revealer of Contradictory Truths in Dino Buzzati’s The Tartar Steppeand Kobo Abe’s The Woman in the Dunes, Scientific Journal of Humanistic Studies, Nov2010, Vol. 2, Issue 3.
- DELEUZE, Gilles (2004), Proust ve Göstergeler, Çev: Ayşe Meral, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2012), İktidarın Gözü, Çev.: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2011) Özne ve İktidar, Çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GOODCHILD, Philip (2005), Arzu Politikasına Giriş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İŞİK, Emre (2008), Beden ve Toplum Kuramı: Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KESKİN, Ferda (1997), “Foucault’da Öznellik ve Özgürlük”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 73, İstanbul.
- MUTMAN, Mahmut (1997), Özne: Bir Başka Arşiv, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 73, İstanbul.

⁷¹ D. Buzzati, A.g.k., s. 231.

